

УДК 930.1: 908 (477.83/.86)
**НЕОІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД
ДО ВИВЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ
ТУРИСТИКИ ГАЛИЧИНИ 30-Х РР.
XIX – 30-Х РР. XX СТ.**

О.І. Дутчак

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Окреслено та апробовано неоінституційний підхід до вивчення краєзнавчої туристики у Галичині 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. Досліджено внесок українських науковців у вивчення діяльності громадських організацій туристсько-краєзнавчого спрямування. Зроблено висновок про перспективність використання окресленого підходу на міждисциплінарному рівні.

Ключові слова: неонституційний підхід, громадські організації, Галичина, історіографія, краєзнавча туристика.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. В українській історіографічній традиції існує підхід згідно з яким краєзнавча туристика (туристично-краєзнавчий рух; у досліджуваній період У польській та українській мові замість терміну «туризм» вживався термін «туристика» («turystyka»), що вважався невід'ємним складником краєзнавчого руху. Такий погляд, вірогідно, залишає місце для дискусії, однак загалом він прийнятний, особливо якщо розглядати туристику як елемент краєзнавчих подорожей. Ця важлива форма краєзнавчої роботи має два завдання: а) науково-евристичне – пошук, збір емпіричного матеріалу; б) дидактичне – ознайомлення з минулим і сьогоденням рідного краю у навчальних і виховних цілях. Таким чином, туризм, з одного боку, можна вважати «інструментом» (формою, методом, засобом) одержання і поширення краєзнавчих знань. З іншого боку, об'єктом краєзнавчих досліджень є природно-географічні, культурно-побутові, історико-етнографічні особливості

краю, що становлять його туристичний ресурсний потенціал. У сукупності ці дві іпостасі витворюють краєзнавчий туризм, що поєднується з рекреацією, спортом, розвагами.

Таке бачення проблеми визначає архітектоніку української історіографії краєзнавчої туристики в Галичині за досліджуваного періоду. Проблемно-хронологічний підхід до її вивчення дозволяє рельєфніше відстежувати процес нарощування знань, що акумульовані в сучасних різновидових, різножанрових працях. Важливість наукової розробки окресленої проблеми особливо актуалізується у контексті постмодерністських віянь сучасної історичної науки, що передбачають застосування інституціонального підходу (у його неоінституційному варіанті) до вивчення досліджуваних процесів та явищ. Згідно з таким підходом, наріжною формоутворюючою ниткою досліджень виступають суспільні мікро- та макроінститути у всій сукупності взаємозв'язків з оточуючою дійсністю.

Неоінституційний підхід дозволяє поглянути на явище краєзнавчої туристики у Галичині під дещо новим кутом зору – крізь призму діяльності окремих інституцій як формоутворюючих чинників досліджуваного явища. Таким чином дає нам можливість виділити в структурі краєзнавчої туристики 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. наступні інституціональні аспекти: 1) туристично-краєзнавча діяльність молодіжних і студентських організацій; 2) функціонування спеціалізованих краєзнавчо-туристичних інституцій.

Джерельна база дослідження. На сучасному етапі розвитку науки проблеми діяльності громадських організацій Галичини та їх участі у туристично-краєзнавчому русі активно розробляють представники різних галузей гуманітарних наук, що вилилося у появу багаточисельних різножанрових публікацій, автори яких доповнюють доробок західноукраїнських

істориків кінця XIX – 30-х рр. XX ст. та українського зарубіжжя новими джерельними матеріалами й аналітичними положеннями, найбільш репрезентативними з яких виступають [1; 4–5; 9; 12–17; 19; 21; 27; 30].

Результати дослідження. Діяльність українських громадських організацій Галичини 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. традиційно розглядаються як складник національно-культурного розвитку українства. За характером діяльності та ступенем участі у туристично-краєзнавчому русі в Галичині у 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. поділяємо їх на три групи. Першу становлять масові молодіжні («Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт») та студентські й спортивні товариства. У літературі про них побутує погляд, згідно з яким туристика і краєзнавство були одним з напрямів їхньої діяльності та формою і засобом національно-патріотичного виховання членів. Другу групу становлять спеціалізовані інституції, покликані розвивати туристично-краєзнавчу роботу («Чорногора», «Плай», Карпатський лещетарський клуб та ін.); третю – культурно-освітні («Просвіта», Українське педагогічне товариство) та жіночі («Союз українок») організації й об'єднання інтелігенції, які спорадично чи опосередковано спричинялися до розвитку туристичного краєзнавства. Паралельно з ними існували ідентичні польські інституції.

Серед молодіжних товариств найбільші досягнення в розвитку туристично-краєзнавчої діяльності мав «Пласт», що зумовлювалося характером його ідеології та виховної методи, які зобов'язували кожного члена товариства до участі в таборванні. Аналіз літератури показує, що сучасні науковці належним чином простудіювали й адаптували до своїх досліджень розробки головних теоретиків українського скаутингу О. Тисовського [26] і Ю. Старосольського [25], які відображають досвід та організаційні засади пластового та-

борування. У сучасних працях достатньо представлені історико-мемуарна спадщина очільника «Пласту» 1920-х рр. С. Левицького [12]. Разом з тим наразі в літературі залишається менш відомим ґрунтовне унікальне за змістом історико-мемуарне видання «Лісові Чорти, їх життя і буття» (1983) [13], в якому описані знамениті мандрівники найвідомішого у «Пласті» однойменного куреня, які супроводжувалися великою краєзнавчо-пошуковою та масово-просвітницькою роботою.

У сучасній історіографії туристично-краєзнавча діяльність «Пласту» висвітлена достатньо глибоко і докладно. Про це засвідчує окремий розділ «Мандрівництво і таборування» монографії Б. Савчука [22, с. 149–167], де показані їхня роль і значення у фізичному та ідейно-патріотичному вихованні молоді. У книзі В. Окаринського [17, с. 101–109], крім того, розкрита багатогранна діяльність пластових таборів, зроблені цікаві узагальнення щодо їхньої кількості, числа учасників тощо. Складена автором «діаграма» пластових таборів на Закарпатті [17, с. 212–214] відображає реальний вплив і охоплення цією формою виховної роботи юнаків і дівчат краю різних національностей.

Урешті, в науково-популярній книзі «3 історії туристично-краєзнавчої роботи в «Пласті» (1911–1930 рр.)» [14] Я. Луцький узагальнив її зміст, форми і методи. З'ясовуючи значення такої діяльності для національного виховання української молоді, автор розглядає її як один з напрямів розвитку суспільно-педагогічної думки і практики, що стали складником національно-культурного відродження Галичини та масовою формою підготовки до вільної боротьби.

Зі схожих позицій представляється туристично-краєзнавча діяльність товариств «Сокіл», «Січ», «Луг», а особливо Католицької акції української молоді (КАУМ) «Орли», яка запозичила пластову виховну методи. Про це засвідчують ста-

тейні, книжкові, монографічні публікації І. Андрухівця [1], Я. Луцького [14–15], Б. Трофим'яка [27, с. 510–525], І. Шумського [30] та ін. авторів, які розглядають туристику і краєзнавство як один з важливих напрямів діяльності молодіжних організацій, показують їх виховне значення тощо.

Однак при цьому простежуємо явище, коли «нове вино заливається в старі міхи». Мовиться про прагнення дослідників нагромадити і ввести до наукового обігу якнайбільше нових фактів про розвиток різних форм громадського туристично-краєзнавчого руху, що не супроводжується намаганням переосмислити його суть і запровадити якісно нові оціночні характеристики тощо. Таким чином, замість використання модерної дослідницької методики, приміром, з історії повсякденності, психоісторії, соціальної історії, вони продовжують рухатися «традиційними» шляхами, послуговуючись поглядами, оцінками, характеристиками перших організаторів і літописців «Сокола», «Січі», «Пласту»: І. Боберського [2], П. Франка [28–29], О. Тисовського [26] та ін.

З іншого боку, простежуємо явище, коли дослідники, які спеціалізуються на вивченні туристичного краєзнавства, не завжди виправдано «вмонтовують» у його історичний розвій молодіжні та різні культурно-освітні товариства. Таким чином їм додаються не зовсім властиві функції (адже кожне з них мало своє покликання) та явно перебільшується їхня роль у туристично-краєзнавчому русі. Так, приміром, здійснюючи періодизацію галицького туристичного краєзнавства, В. Петранівський і М. Рутинський початок третього етапу його становлення пов'язують із виникненням «Просвіти» 1868 р. та розгортанням нею широкої видавничої діяльності, зокрема випуском книжок з історії та географії [19, с. 7]. З такою позицією можна погодитися, лише з огляду на те, що товариство насправді спричинилося до популяризації історико-краєзнавчих знань

серед широких верств населення. Втім науковці, котрі безпосередньо досліджують історію «Просвіти», фактично ніколи не розглядають цю загальнонаціональну культурну установу як складник краєзнавчого, тим паче туристично-краєзнавчого руху.

Головну інформативну цінність мають спеціальні дослідження, що відображають динаміку і рівень нагромадження знань з історії туристично-краєзнавчого руху в Галичині. Помітний стимул для їхнього розвитку давали профільні наукові конференції (напр.: Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми розвитку туризму на Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму» (1994) [23]) та наукові видання, збірники (напр.: «3 історії вітчизняного туризму» (1997) [5] тощо).

У другій половині 1990-х рр. з'являється низка статейних публікацій, які дають узагальнюючу картину розвитку туристично-краєзнавчого руху в Україні (напр. Я. Серкіз [23–24]), у Галичині (А. Козицький [9–11], Я. Луцький [14–15], Р. Ковалюк [8] та ін.) і на її окремих адміністративних, географічних, етнографічних теренах (В. Клапчук [7], М. Питуляк [21] та ін.). Вони в певній історичній ретроспективі визначали його інституціональний складник, окреслювали основні маршрути подорожей, фокусували на об'єктах туристичного зацікавлення і відомих мандрівках, наголошували на національно-виховному значенні такої діяльності. Щоправда, учасники цього руху часто не ідентифікувалися за національною ознакою, тож, заявляючи, наприклад, що вивчатиметься «історія туризму в Галичині», автори обмежувалися показом діяльності українських організацій та ігнорували польські товариства. Мало місце явище, коли історики подавали в одному контексті українські та польські інституції, проте не визначали національний характер останніх, які таким чином сприймалися як «українські». Однак

загалом можемо констатувати, що сукупність літератури, що з'явилася в зазначений період, окреслювала основний зміст туристичного краєзнавства та головні віхи його розвитку.

З кінця 1990-х рр. починається новий етап дослідження цієї теми, що позначилося прогресуючою тенденцією до поглибленого вивчення окремих структурних елементів туристично-краєзнавчого руху, розмежуванні їх за національною ознакою тощо. Так, у спеціальних наукових розвідках А. Козицького [9–11], Я. Луцького [14–15], В. Парація [18], інших науковців здійснено детальну реконструкцію процесів виникнення, організаційного становлення, розгортання різних напрямів діяльності «Кружка любителів Львова» (1921–1923), туристично-краєзнавчого товариств «Плай», туристичного товариства «Чорногора», Подільського туристично-краєзнавчого товариства (1925–1939 рр.).

Наступний етап – 2001–2003 рр. – знаменував розширення тематичного діапазону вивчення туристично-краєзнавчого руху, коли поряд з його «традиційно-репрезентативними» складовими (мандрівки «Руської Трійці», І. Франка та їхнього оточення, діяльність масових молодіжних і спеціалізованих товариств), стали активніше вивчатися його нові форми і напрями, зокрема щодо розбудови інфраструктури туристики, проведення природоохоронної діяльності та ін. Поступово зміщувалися акценти з вивчення праці громадських самодіяльних інституцій на суспільні інститути й структури іншого рівня та спрямування, зокрема державні, самоврядні, комерційні тощо. Цілком закономірно, що наукові пошукування в такому напрямі розгортаються на міждисциплінарному рівні.

Відійшовши від україноцентризму, історики активізували вивчення польських чинників у розвитку туристично-краєзнавчої діяльності. Так, згадуваний Р. Масик [16] розкрив діяльність Львівського

відділення Польського краєзнавчого товариства з проведення екскурсій, туристично-краєзнавчих експедицій, а також дослідницької, видавничої, просвітницької праці в означеному напрямі. Щоправда, при цьому він фактично уникає її оціночних характеристик, зокрема щодо денационалізаторських впливів на українців та ін.

Уже в середині 1990-х рр. з'явилися перші розвідки про діяльність Польського товариства татранського (ПТТ). Зокрема, В. і О. Клапчуки розкрили його організаційну структуру, що охопила майже всю Галичину, показали діяльність товариства із заохочення та створення сприятливих умов для відвідування громадянами культурних і природних пам'яток краю [7].

Розвідка дрогобицького вченого В. Петранівського [19] також може претендувати на одну з перших в українській туристично-краєзнавчій літературі спроб відтворити розвиток галицької карпатської туристичної інфраструктури у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. У такому ключі розкриваються діяльність австрійських (Туристичний клуб), польських (ПТТ з філіями) та українських (КЛК, «Плай», «Пласт» та ін.) організацій з розробки і маркування туристичних маршрутів, визначення місць для відпочинку мандрівників, створення рятувальних служб, підготовки провідників тощо. У вузькопрофільній публікації Ю. Гудими [4] показана роль цих польських та українських товариств у знакуванні шляхів і зведенні туристичних притулків в Українських Карпатах. Обоє авторів підкреслюють значення цієї роботи у створенні сприятливих умов для ширшого доступу й ознайомлення з природою і культурою краю.

На жаль, у сферу наукових зацікавлень переважної більшості сучасних українських науковців не увійшли ґрунтовні наукові надбання іноетнічних товариств та відповідні здобутки окремих діячів. Немає потреби зайвий раз акцентувати увагу на загальновідомому факті якісного та кіль-

кісного переважання абсолютно всіх без винятку аспектів польського краєзнавчого руху, а особливо туристично-краєзнавчого («мандрівництво»), над відповідним українським. Неможливо не згадати й про те, що паралельно йшов розвиток інших іноетнічних складників загального руслу краєзнавчого руху. Таким чином перед науковцями постає нагальна потреба комплексного об'єктивного аналізу краєзнавчого руху у Галичині у 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. на основі вивчення всіх етнічних чинників.

Таким чином, нагромаджено значний рівень наукових знань про туристично-краєзнавчу діяльність різнопрофільних громадських інституцій Галичини, яка традиційно розглядалася як складник національно-культурного руху українства другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. Значна частина відомостей із порушеної проблеми подається в контексті досліджень про українські молодіжні та культурно-освітні організації, а також в літературі з історії природоохоронної та рекреаційної діяльності, так що спеціальні студії в її загальному історіографічному ландшафті посідають відносно невелику частку. Зберігається ситуація, коли, намагаючись запровадити до наукового обігу якнайбільше нових фактів із цієї проблеми, дослідники не пропонували якісно нових оціночних характеристик, зокрема слабо використовували модерні дослідницькі методики, тощо. Позитивна тенденція щодо відносно швидкого відходу від україноцентризму проявилася в зосередженні уваги на польських інституціях, що вивчалися як окремо, так і спільно (порівняно) з українськими. Існує диспропорція й у рівні дослідженості окремих складників туристично-краєзнавчого руху: на відміну від мандрівничої діяльності «Руської Трійці», І. Франка та молодіжних і спеціалізованих організацій, гірше вивчені його інші інституціональні компоненти, зокрема робота державних, самоврядних і комерційних

структур у цьому напрямі. Перспективним виглядає і поглиблене вивчення цієї проблематики у площині взаємозв'язку з природоохоронною, рекреаційною й іншими галузями, що сприяли розвитку подорожей і ознайомленню з матеріальною і духовною етнокультурою Галичини.

Застосування неоінституційного підходу окреслює подальші перспективи його використання в історіографічних дослідженнях. У цьому ракурсі неоінституційний підхід інтегрується з пріоритетним на сьогодні проблемним підходом сучасної української історіографії, згідно з яким, наукові напрацювання вчених різних напрямів досліджуються в контексті вивчення відображення на сторінках наукових праць всієї сукупності аспектів розвитку окремого процесу чи явища минувшини.

Література

1. Андрухів І.О. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / І.О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 78 с.
2. Боберський І. Українське Сокільство 1884–1939 рр. / І. Боберський. – Львів, 1939 – 34 с.
3. Вацеба О. Нариси з історії західно-українського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ : НВ-Лілея, 1997. – 232 с.
4. Гудима Ю. Знакування туристських шляхів в Україні: історія та сьогодення / Ю. Гудима / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : [http // karpatia.org.ua / readarticle.php?article.id=12](http://karpatia.org.ua/readarticle.php?article.id=12).
5. З історії вітчизняного туризму : Зб. наук. статей. – К. : ФПУ, 1997. – 280 с.
6. Заборняк С. Розвиток української народної фізичної культури / С. Заборняк, Б. Мицкан // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія «Фізична культура». – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. V. – С. 14–23.
7. Клапчук В.М. Філії Татранського товариства в Галичині / В.М. Клапчук, О.Н. Клапчук // Екологічні передумови розвитку

- туризму на Гуцульщині : Мат. н.-п. конф. (Яремче, 1996). – Яремче, 1996. – С. 47–48.
8. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX – XX ст. / Р. Ковалюк. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.
 9. Козицький А.М. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918–1939) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук : спец. 07.00.01. – історія України / А.М. Козицький. – Львів, 1996. – 24 с.
 10. Козицький А. «Кружок любителів Львова» (1921–1923) / А. Козицький // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка : Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – С. 152–155.
 11. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство «Плай» (1924–1939 рр.) / А. Козицький // 3 історії вітчизняного туризму : Зб. наук. ст. – К. : ФПУ, 1997. – С. 58–65.
 12. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911–1945 у спогадах автора : Причинки до історії Пласту / С. Левицький. – Мюнхен : Молоде життя, 1967. – 132 с.
 13. «Лісові Чорти», їх життя і буття. 1922–1945 : Ювілейний історико-мемуарний збірник у їх шестидесятиліття. – Вашингтон; Нью-Йорк; Торонто, 1983. – Кн. 1. – 123 с.
 14. Луцький Я. 3 історії туристично-краєзнавчої роботи в «Пласті» (1911–1930 рр.) / Я. Луцький. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – 60 с.
 15. Луцький Я. Туристично-краєзнавча діяльність в українських товариствах Галичини : монографія / Я. Луцький. – Івано-Франківськ, 2010. – 216 с.
 16. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства і організація шкільних краєзнавчих гуртків / Р. Масик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2008. – Вип. XI–XII. – С. 206–213.
 17. Окаринський В. Український скаутський рух (1911–1944 рр.) / В. Окаринський. – Тернопіль : Рада, 2006. – 260 с.
 18. Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1939 рр.) : аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності / В. Парацій // Історичні пам'ятки Галичини : Мат. III наук. краєзн. конф. (Львів, 19 листопада 2004 р.) / [відп. ред. Я. Малик]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 171–179.
 19. Петранівський В. 3 історії галицького туристичного краєзнавства (друга половина XVIII ст. – 1945 р.): розвиток мандрівництва. / В. Петранівський, М. Рутинський : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajeznavstvo>.
 20. Петранівський В.Л. Галицька Карпатська туристська інфраструктура: історичний аспект (II пол. XIX ст. – 1939 р.): [Електронний ресурс] / В.Л. Петранівський. – Режим доступу до статті: <http://tourlib.net/stati-ukr/petranivsky.htm>
 21. Питуляк М.Р. Розвиток туризму на Тернопільщині у 20–30 роках XX ст. / М.Р. Питуляк // 3 історії вітчизняного туризму : Зб. наук. ст. – К. : ФПУ, 1997. – С. 76–82.
 22. Савчук Б. Український Пласт 1911–1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. – 264 с.
 23. Серкіз Я. 3 історії українського мандрівництва / Я. Серкіз // Проблеми розвитку туризму на Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму: тези доповідей і повідомлень. – К. : ФПУ, 1994. – Ч. 1. – С. 16–17.
 24. Серкіз Я.І. Історичне краєзнавство: посібник / Я.І. Серкіз. – Львів, 1995. – 93 с.
 25. Старосольський Ю. Велика гра (гутірка про ідею і методу пластування) / Ю. Старосольський. – Детройт, 1979. – 79 с.
 26. Тисовський О. Життя в Пласті. Посібник для українського пластового юнацтва / О. Тисовський. – Торонто; Детройт : Молоде життя, 1961. – 545 с.
 27. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.) / Б. Трофим'як. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 694 с.

28. Франко П. Иван Франко зблизька / П. Франко / Иван Франко у спогадах сучасників. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 381–388.
29. Франко П. Огляд території України / П. Франко. – Відень : Накл. тов. «Франко Син і Спілка», 1921. – 34 с.
30. Шумський І. Західноукраїнські християнські молодіжні організації і товариства у 30-ті роки ХХ століття : окремі аспекти організаційного будівництва / І. Шумський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, серія «історія». – Тернопіль, 2002. – Вип. III. – С. 93–95.

Dutchak O.I. NEOINSTITUTIONAL APPROACH TO STUDY OF LOCAL LORE TOURISM IN GALICIA IN THE 1830S – 1930S. *The neoinstitutional approach to study of local lore tourism in Galicia in the 1830s-1930s is outlined and analysed. The contribution of Ukrainian scientists to the study of public tourism and local lore organizations is studied. The conclusion about the availability of using the given approach on an interdisciplinary level is drawn.*

Keywords: neoinstitutional approach, public organizations, Galicia, historyography, local lore tourism.

Дутчак Е.И. НЕОИНСТИТУЦИОННЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ КРАЕВЕДЧЕСКОЙ ТУРИСТИКИ ГАЛИЧИНЫ 30-Х ГГ. XIX – 30-Х ГГ. XX В. *Определен и апробирован неoinституционный подход к изучению краеведческого туризма в Галичине 30-х гг. XIX – 30-х гг. XX в. Исследован вклад украинских ученых в изучение деятельности общественных организаций туристско-краеведческого направления. Сделан вывод о перспективности использования очерченного подхода на междисциплинарном уровне.*

Ключевые слова: неoinституционный подход, общественные организации, Галичина, историография, краеведческий туризм.